

ΕΛΕΝΗ ΣΙΑΝΟΥ-ΚΥΡΓΙΟΥ

Εκπαίδευση και κοινωνικές ανισότητες

Η μετάβαση από τη Δευτεροβάθμια
στην Ανώτατη Εκπαίδευση (1997-2004)

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
1. Ανώτατη εκπαίδευση και κοινωνικές ανισότητες	15
2. Η πολιτική για τους εισακτέους στην ελληνική ανώτατη εκπαίδευση: 1997-2004	47
3. Από τη δευτεροβάθμια στην ανώτατη εκπαίδευση: Η έρευνα	87
4. Επίδοση και κοινωνική τάξη	109
5. Επιλογή σπουδών και κοινωνική τάξη	143
6. Συμπεράσματα	175
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	189
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	203
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ	211
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΡΩΝ	217

2

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΕΙΣΑΚΤΕΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: 1997-2004

ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΩΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΩΝ ΤΡΙΩΝ ΔΕΚΑΕΤΙΩΝ, είναι θεαματική η επέκταση του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος σε όλες τις βαθμίδες του. Είναι μεγάλη, επίσης, η αύξηση του αριθμού των εισακτέων στην ανώτατη εκπαίδευση, η οποία κορυφώνεται μετά τη μεταρρύθμιση του 1997, οπότε πραγματοποιείται, με ταχείς ρυθμούς, η επέκτασή της.

Τούτο τεκμηριώνεται από τα στοιχεία στον Πίνακα 1, παρακάτω, στον οποίο παρατίθενται τα ποσοστά του πληθυσμού που έχουν ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια ή την τριτοβάθμια εκπαίδευση κατά ηλικιακές ομάδες στις χώρες του ΟΟΣΑ. Τα ποσοστά αυτά δείχνουν ότι η Ελλάδα κατέχει μια από τις πρώτες θέσεις μεταξύ των χωρών που παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη αύξηση του μαθητικού και του φοιτητικού δυναμικού από τη μία γενιά στην επόμενη. Είναι σημαντική η επέκταση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, αφού το ποσοστό της ηλικιακής ομάδας από 25 έως 34 ετών που έχει ολοκληρώσει τις σπουδές του στη βαθμίδα αυτή είναι 71%, έναντι του 24% της ηλικιακής ομάδας από 55 έως 64, παρουσιάζει, δηλαδή, αύξηση που φτάνει το 196%. Εξίσου σημαντική είναι και η επέκταση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης τύπου Α, που αντιστοιχεί στην πανεπιστημιακή. Το ποσοστό των πτυχιούχων που ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα 25 έως 34 ετών ανέρχεται στο 17%, έναντι του 6% της ηλικιακής ομάδας από 55 έως 64, παρουσιάζει, δηλαδή, αύξηση που φθάνει το 183%. Τα στοιχεία αυτά μαρτυρούν ότι όλες οι κυβερνήσεις από τη δεκαετία του 1960 και μετά υιοθετούν την πολιτική της επέκτασης και αυξάνουν τους αριθμούς των εισακτέων στην ανώτατη εκπαίδευση.

Πιο σαφείς πληροφορίες μάς προσφέρουν τα δεδομένα για τον αριθμό των εισακτέων, ειδικά μετά το 1975, οπότε γίνονται πανελλαδικές εξετάσεις και για τα τεχνολογικά ιδρύματα. Παγιώνεται, δηλαδή, η παράλλη-

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Ποσοστό επί τοις εκατό του πληθυσμού που έχει ολοκληρώσει ένα επίπεδο εκπαίδευσης κατά ομάδες ηλικιών (2001)

	Ηλικία 25-64		Ηλικία 25-34		Ηλικία 55-64		Ηλικία 25-64		Ηλικία 25-34		Ηλικία 55-64			
	85	94	68	38	25	31	18	72	81	93	60	355		
Νορβηγία	85	94	68	38	25	31	18	72	81	93	60	355	18	53
Ιαπωνία	81	93	60	355	18	23	15	53	66	93	28	232	17	188
Κορέα	66	93	28	232	17	23	8	188	86	93	75	24	11	9
Δημοκρατία της Τσεχίας	86	93	75	24	11	11	9	22	82	89	72	24	15	11
Ελβετία	82	89	72	24	15	17	11	55	87	88	81	9	27	23
ΗΠΑ	87	88	81	9	27	29	23	26	80	87	70	24	7	10
Δανία	80	87	70	24	7	10	4	150	79	87	62	40	19	23
Καναδάς	79	87	62	40	19	23	14	64	77	87	61	43	13	11
Σουηδία	77	87	61	43	13	11	12	-8	72	86	46	87	14	16
Φινλανδία	72	86	46	87	14	16	9	78	81	85	73	16	13	13
Γερμανία	81	85	73	16	13	13	10	30	74	83	59	41	6	7
Αυστρία	74	83	59	41	6	7	4	75	67	80	36	122	14	14
Ουγγαρία	67	80	36	122	14	14	11	27	74	79	60	32	13	16
Νέα Ζηλανδία	74	79	60	32	13	16	7	129	62	76	42	81	11	9
Γαλλία	62	76	42	81	11	11	9	22	57	73	36	103	12	16
Βέλγιο	57	73	36	103	12	16	7	129						

Ελλάδα	50	71	24	196	12	17	6	183
Ιρλανδία	51	67	21	219	11	16	5	220
Ηνωμένο Βασίλειο	62	66	53	25	17	19	12	58
Αυστραλία	57	65	44	48	18	20	10	100
Ισπανία	56	64	40	60	18	22	9	144
Πολωνία	54	62	37	68	11	12	10	20
Λουξεμβούργο	56	61	41	49	12	13	7	86
Ιταλία	42	55	21	162	9	10	5	100
Ισπανία	35	55	13	323	15	22	7	214
Πορτογαλία	21	30	11	173	7	9	4	125
Τουρκία	22	26	12	117	7	8	5	60
Μεξικό	20	25	9	178	12	14	5	180
Ολλανδία	-	-	-	-	20	23	15	53

Πηγή: OECD, *Education at a Glance OECD Indicators* (2001).

λη λειτουργία του δυαδικού συστήματος που παρέχει τη δυνατότητα στους υποψήφιους να επιλέξουν σχολές ή τμήματα του πανεπιστημιακού ή του τεχνολογικού τομέα. Τα δεδομένα αυτά, όπως θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια, μαρτυρούν ότι, στην περίοδο που μεσολαβεί από τη μεταπολίτευση μέχρι σήμερα, η αριθμητική αύξηση των εισακτέων είναι, με μικρές διακυμάνσεις, σταθερή. Γίνεται εντυπωσιακή μετά την εφαρμογή της μεταρρύθμισης του 1997, επίσημος στόχος της οποίας είναι η διεύρυνση της συμμετοχής και η επέκταση της ανώτατης εκπαίδευσης, που συντελούνται με ταχείς ρυθμούς, αλλά με σχετική καθυστέρηση σε σύγκριση με τις περισσότερες δυτικοευρωπαϊκές χώρες.

Η καθυστέρηση αυτή μπορεί να αποδοθεί σε οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά αίτια, των οποίων η ανάλυση θα υπερέβαινε τα όρια που έχουμε θέσει για τη συγκεκριμένη μελέτη. Αξίζει, ωστόσο, να επισημάνουμε ένα βασικό χαρακτηριστικό της ελληνικής ανώτατης εκπαίδευσης, που δικαιολογεί την καθυστέρηση αλλά και το χρόνο, κατά τον οποίο η διεύρυνση της συμμετοχής και η επέκταση της ανώτατης εκπαίδευσης ανάγονται σε βασική προτεραιότητα της εκπαιδευτικής πολιτικής. Είναι ο ισχυρός κρατικός έλεγχος που ασκείται στην ανώτατη εκπαίδευση, ο οποίος σχετίζεται με τις οικονομικές και τις κοινωνικές λειτουργίες, όπως επίσης και τον ιδεολογικοπολιτικό ρόλο της, καθ' όλη τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου¹. Συνέπειά του είναι η γραφειοκρατικοποίηση των οργανωτικών δομών της και η άμεση εξάρτηση των λειτουργιών της από τις αποφάσεις του πολιτικού κέντρου, που υπονομεύουν σταθερά την κατοχυρωμένη από το νόμο αυτοδιόκιση και την ακαδημαϊκή αυτοτέλεια². Επενεργούν, συνακόλουθα, ανασταλτικά σε κάθε ενδογενή προσπάθεια της ακαδημαϊκής κοινότητας να ενσωματώσει οργανικά στην ελληνική ανώτατη εκπαίδευση τις εξελίξεις που σημειώνονται στον διεθνή χώρο ή να πιέσει τις κυβερνήσεις να προω-

1. Γ. Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη (1997) «Προς μια κοινωνιολογική ανάλυση της ελληνικής εκπαίδευσης», στο Θ. Μυλωνάς (εισαγ. – επιμ.), *Κοινωνιολογία της ελληνικής εκπαίδευσης. Απολογισμός, νέες έρευνες, προοπτικές*, Πάτρα: Αχαϊκές Εκδόσεις, σ. 229.

2. Ν. Μουζέλης (1997) «Η ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα», *Ίνδικτος*, 8, σσ. 109-119.

θήσουν τις θεσμικές αλλαγές για την προσαρμογή σε αυτές³. Ο κρατικός έλεγχος παρέιχε, επίσης, την αυτονομία στις κυρίαρχες κάθε φορά πολιτικές δυνάμεις να διαχειρίζονται τα ζητήματα της ανώτατης εκπαίδευσης, ανάλογα με τις επιλογές τους, στις οποίες ασκούσαν μεγαλύτερη επίδραση οι πολιτικοί συσχετισμοί και οι κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις, παρά η εσωτερική δυναμική του ακαδημαϊκού χώρου και οι οικονομικές δυνάμεις.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, ωστόσο, διαφαίνεται ότι συντελείται σταδιακά μια σημαντική αλλαγή που επηρεάζει την εκπαιδευτική πολιτική. Ενισχύεται ο κρατικός έλεγχος και, ταυτόχρονα, μεγαλώνει η επιρροή των οικονομικών δυνάμεων στη διαχείριση των ζητημάτων της ανώτατης εκπαίδευσης. Αυτό συμβαίνει, καθώς ο ρόλος της ως μηχανισμού του κράτους ταυτίζεται ολοένα και περισσότερο με το πρόταγμα του «εκσυγχρονισμού» της ελληνικής οικονομίας και της κοινωνίας, που γίνεται κυρίαρχο μετά την ενσωμάτωση της χώρας στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα.

Τη δεκαετία αυτή δημοσιεύεται το «Υπόμνημα για την Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα», στο οποίο υποστηρίζεται ότι τα βασικά σημεία σύγκλισης μεταξύ των κρατών-μελών είναι δύο και άμεσα συνδεδεμένα με την ενίσχυση της συμβολής της στην οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική δικαιοσύνη. Πρώτον, η αύξηση της συμμετοχής, ώστε να έχουν περισσότερες ευκαιρίες πρόσβασης οι κοινωνικές ομάδες που στο παρελθόν ήταν αποκλεισμένες και, δεύτερον, η εναρμόνιση των τρόπων παραγωγής, μετάδοσης και απόκτησης της γνώσης στα συστήματα της ανώτατης εκπαίδευσης⁴. Υπογράφεται, ακόμη, η συνθήκη του Maastricht, η οποία αλλάζει τα δεδομένα ως προς την προοπτική της ευρωπαϊκής πολιτικής ένωσης και δρομολογεί εξελίξεις που επηρεάζουν την εθνική εκπαιδευτική πολιτική, κυρίως σε σχέση με την αρχή της επικουρικότητας⁵.

3. Ημερήσιες διατάξεις και αποφάσεις των συνόδων των πρυτάνεων και των προέδρων των ελληνικών ΑΕΙ, Θράκη: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, σσ. 437-438.

4. *Memorandum on Higher Education in European Community*, COM (91) 349, 5, November 1991.

5. Βλ. Π. Κ. Ιωακειμίδης (1993) *Ευρωπαϊκή πολιτική ένωση. Θεωρία, διαπραγμάτευση, θεσμοί και πολιτικές. Η συνθήκη του Maastricht και η Ελλάδα*, Αθήνα: Θεμέλιο, και του ίδιου (1998) *Ευρωπαϊκή Ένωση και ελληνικό κράτος: Οι επιπτώσεις από*

Διαγράφονται, επίσης, ευκρινώς οι τάσεις για τη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής, βασικός στόχος της οποίας είναι η εναρμόνιση και η ενοποίηση των συστημάτων της ανώτατης εκπαίδευσης⁶. Με άλλα λόγια, η δημιουργία ενός ενιαίου ευρωπαϊκού χώρου ανώτατης εκπαίδευσης για να γίνει η αναγκαία επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο, ώστε να προωθηθεί η δυναμική ανάπτυξη της βασισμένης στη γνώση οικονομίας και η Ευρωπαϊκή Ένωση να αντιμετωπίσει τον εντεινόμενο ανταγωνισμό των ΗΠΑ και της Ιαπωνίας. Η προοπτική αυτή επιβάλλει τη διεύρυνση της συμμετοχής που διασφαλίζει την προετοιμασία του υψηλά εξειδικευμένου και ευέλικτου εργατικού δυναμικού. Επιλύει το πρόβλημα της έλλειψης δεξιοτήτων και ειδικών γνώσεων που απαιτούν οι τεχνολογικές αλλαγές και η νέα οικονομία⁷. Ταυτόχρονα, πολλαπλασιάζει τις ευκαιρίες πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση και, συνακόλουθα, της ένταξης στην αγορά εργασίας μεγαλύτερων τμημάτων του πληθυσμού από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα και μειονεκτούσες κοινωνικές κατηγορίες. Διευκολύνει, έτσι, την αντιμετώπιση των προβλημάτων της ανεργίας

τη συμμετοχή στην ενοποιητική διαδικασία, Αθήνα: Θεμέλιο. Επίσης, Ν. Διαμαντούρος (1996) «Η επίδραση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις εσωτερικές δομές», στο του ίδιου, *Η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Απολογισμός της πρώτης δεκαετιας*, Αθήνα: Παπαζήσης, σσ. 201-207, και τις επισημάνσεις του Β. Πεσμαζόγλου (2000) «Ευρωπαϊκές σπουδές και σχολή Κοινωνικών Επιστημών», στο Ι. Νέστορος, Β. Πεσμαζόγλου και Μ. Σαματάς, *Σύγχρονα ρεύματα στις Κοινωνικές Επιστήμες. Κοινωνιολογία, Οικονομία, Ψυχολογία*, Αθήνα: τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός, σσ. 323-325.

6. Χ. Νούτσος (2003) «Για μια νέα “διεθνή των εργατών της παιδείας” στην Ευρώπη;», στο Χ. Αθανασιάδης και Α. Πατραμάνης (εισαγ. – επιμ.), *Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και εκπαιδευτικοί*, Αθήνα: Κλαδικό Εκπαιδευτικό Ινστιτούτο ΙΝΕ ΓΣΕΕ, σ. 174, όπου υποστηρίζει ότι η ελληνική εκπαιδευτική πολιτική είναι επηρεασμένη από τις τάσεις για τη διαμόρφωση μιας ενιαίας ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής, της οποίας οι κατευθύνσεις ορίζονται από την «κυριαρχία του λεγόμενου νεοφιλελευθερισμού».

7. Α. Μοσχονάς και Σ. Μ. Κονιόρδος (2004) «Εισαγωγή: Η προβληματική των εργασιακών σχέσεων στην Ευρώπη», στο Α. Μοσχονάς και Σ. Μ. Κονιόρδος (επιμ.), *Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και εργασιακές σχέσεις. Προβληματισμοί και αναζητήσεις σε εθνικό και διευρωπαϊκό επίπεδο*, Αθήνα: Gutenberg, σ. 20.

και του κοινωνικού αποκλεισμού που απειλούν την οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή⁸.

Σε όλα τα επίσημα κείμενα που δημοσιοποιούνται τη δεκαετία του 1990 και, ειδικά, στο *Λευκό Βιβλίο για την Εκπαίδευση και την Κατάρτιση*, η ανώτατη εκπαίδευση παρουσιάζεται ως παράγοντας-κλειδί για την επίλυση των οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων και την αντιμετώπιση του κινδύνου, που ελλοχεύει, να μεγαλώσει το χάσμα μεταξύ αυτών που κατέχουν και αυτών που δεν κατέχουν τη γνώση. Το κύριο επιχείρημα που προτάσσεται είναι ότι η διεύρυνση της συμμετοχής και η επέκτασή της είναι προϋποθέσεις για να αναβαθμιστούν οι δείκτες γνώσης και να παραχθεί το εξειδικευμένο και καινοτόμο εργατικό δυναμικό που είναι ικανό να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας και της «κοινωνίας της γνώσης». Έτσι, η Ευρωπαϊκή Ένωση θα καταπολεμήσει τη μακροχρόνια ανεργία και τον κοινωνικό αποκλεισμό, θα αντιμετωπίσει τον παγκόσμιο ανταγωνισμό στις «αγορές» της γνώσης και θα προωθήσει την κινητικότητα των εργαζομένων στην ενιαία ευρωπαϊκή αγορά εργασίας⁹.

8. Γ. Δ. Γρόλλιος (1999) *Ιδεολογία, παιδαγωγική και εκπαιδευτική πολιτική. Λόγος και πράξη των Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων για την Εκπαίδευση*, Αθήνα: Gutenberg, σ. 57.

9. Ευρωπαϊκή Επιτροπή (1995) *Λευκό Βιβλίο για την Εκπαίδευση και την Κατάρτιση: Διδασκαλία και μάθηση. Προς την κοινωνία της γνώσης*, Λουξεμβούργο.

Την τελευταία δεκαετία συμβαίνουν μεγάλες αλλαγές στην ελληνική Ανώτατη Εκπαίδευση που μετασχηματίζουν τις οργανωτικές δομές και τις λειτουργίες της. Η επέκτασή της συντελείται με ταχύτατους ρυθμούς και η αύξηση των εισακτέων είναι εντυπωσιακή. Οι δείκτες συμμετοχής παρουσιάζουν για πρώτη φορά στην ιστορία της τόσο μεγάλη άνοδο, αλλά οι κοινωνικές ανισότητες συντηρούνται.

Η μελέτη αυτή έχει επίκεντρο τις κοινωνικές ανισότητες κατά τη μετάβαση από τη Δευτεροβάθμια στην Ανώτατη Εκπαίδευση και εξετάζει, ειδικότερα, τους παράγοντες στους οποίους οφείλεται η συντήρησή τους. Βασίζεται στα δεδομένα από την ανάλυση της πολιτικής, μετά τη μεταρρύθμιση του 1997, που μαρτυρούν ότι η ποσοτική διεύρυνση των εισακτέων συνοδεύεται από την ενδυνάμωση της εσωτερικής διαφοροποίησης στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Επίσης, βασίζεται στα ευρήματα μιας έρευνας σε υποιμήφιους τα οποία δείχνουν ότι η κοινωνική τάξη ασκεί ισχυρή επίδραση στις επιδόσεις και στις επιλογές τους, από τις οποίες εξαρτάται η πρόσβαση και η κατανομή στην εσωτερικά διαφοροποιημένη Ανώτατη Εκπαίδευση.

Η **Ελένη Σιάνου-Κύργου** είναι αναπληρώτρια Καθηγήτρια Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης στο Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

ISBN 978-960-375-915-7

9 789603 759157

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΕ 3915

ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ — ΠΡΑΞΗ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ